

Holland=
 Halsters
 Historiske
 Samfunds
ÅRBOG
 for
 1888

Christian D. F. Reventlow,

som danske Historikere har set ham.

Af Fridlev Skrubbeltrang.

Den 11. Marts 1948, paa 200-Aarsdagen for Statsminister C. D. F. Reventlows Fødsel, vil en fjern Reformtids Førerskikkelse blive fejret i Skrift og Tale. I store og klare Træk vil hans Billede stige frem og hans Gerning lyse paa Baggrund af den Tid, der gik forud, en af de mørkeste Perioder i den danske Bondes Historie. Faa Statsmænd har øvet et Livsværk med saa vidtrækkende og lykkelige Følger for deres Samtid, og faa politiske Personligheder staar saa uomstridte i Eftertidens Dom som Grev Reventlow. Han var jo ikke blot Hovedmanden ved Bondefrigørelsen i det 18. Aarhundredes Slutning, men virkede med Held for en Række betydningsfulde økonomiske, sociale og kulturelle Reforme i Perioden 1784—1814. I hans Hæderskrans synes kun at mangle det, der vil blive fejret som et Hundredaarsminde i den samme Marts Maaned: det maalbevidste Arbejde for vort Folks politiske Frihed. Saa langt kunde den oplyste Enevældes bedste Mænd endnu ikke se, selv om Reventlow i sin senere Ministertid høstede smertelige Erfaringer for et kongeligt Diktators Uholdbarhed.

Der er ved første Øjekast noget overraskende og beskæmmende i, at vor Historieforskning ikke har givet os en fyldig og tidssvarende Biografi af C. D. F. Reventlow. Mange Afhandlinger og bindstærke Værker kaster Lys over hans Liv og politiske Virksomhed, men *Bogen* om Reventlow har vi ikke. I Forordet til den nyeste Skildring, Dr. Hans Jensens „Chr. D. Reventlows Liv og Gerning“ (1938), efterlyser Forfatteren med god Grund „det ud-

tømmende Værk, der burde foreligge om en saa banebrydende Skikkelse i vor Historie“. Men i Virkeligheden er det ikke svært at forstaa, hvorfor et saadant Værk savnes. Reventlows Livsgerning er saa at sige mur- og nagelfast forbundet med den almindelige Danmarkshistorie, tydeligst med hele den landbohistoriske Udvikling, men heller ikke vor Folkeskoles eller vort Forstvæsens Historie kan skildres, uden at Reventlows Indsats indgaar som et uundværligt Led i Helheden. Betegnende nok blev den første — og største — Reventlow-Biografi i ret udpræget Grad en danmarkshistorisk Fremstilling.

I Oktober 1827 døde den højtfortjente Statsmand efter 14 Aars Otium paa sine lollandske Godser, en Periode, der for Landet som Helhed var præget af Statsbankerotens og senere Landbrugskrisens lammende Virkninger. Disse Forhold var sikkert medvirkende til, at det ikke i Hast lykkedes at skabe et historisk Værk om den sidste af Reformtidens førende Skikkelser. I 1828 udsatte det kgl. danske Videnskabernes Selskab en Prisbelønning for „en ved Indhold og Foredrag fyldestgørende Levnetsbeskrivelse af Geheime-Statsminister Grev Christian Ditlev Frederik Reventlow, fornemmelig med Hensyn til hans Virksomhed som Kongens Embedsmand og Statens Borger“. Men Indbydelsen blev gentaget uden at give Resultat. Atter i 1834 blev Prisen udsat, og Selskabet fandt det nu nødvendigt at fremhæve, „at det tilsigtede Mindeskrift ikke vilde svare til Hensigten uden at udbrede sig over den Deel af Fædrelandets Historie, som stod i væsentlig Forbindelse med den Foreviges vide Embedskreds... samt at det ikke var et egentligt Veltalenhedsværk, som Selskabet vilde fremkalde, men et historisk Skrift, som endogsaa ikke burde have anden Art af Veltalenhed end den af Historien værdige Fremstilling“.1)

Det var Baggrunden for den unge historisk interesse-rede Jurist, den senere som Statistiker bekendte *A. F. Bergsøes* 2 Binds Værk: „Geheime-Statsminister Greve Christian Ditlev Frederik Reventlows Virksomhed som Kongens Embedsmand og Statens Borger“. Det udkom

ti Aar efter Statsministerens Død og var tilegnet „Danmarks sjette Frederik, som i den hensvundne Tid først som Kronprinds, senere som Konge, fremkaldte de Foranstaltninger, hvis Skildring udgjør Hovedgjenstanden for

Statsminister Greve C. D. F. Reventlow, f 11. Marts 1748, d. 11. Oktober 1827.
(Efter Maleri af C. A. Jensen).

dette Skrift“. Det faldt Bergsøe naturligt at yde den endnu levende Monark en rigelig Del af Hyldesten, men han gjorde en anden Forfatters Ord til sine, naar han fandt det „mærkeligt og beklageligt, hvor liden grundig Kundskab selv de mere Oplyste have om de ædle, gjen-nemtænkte og heldbringende Reformere, hvori *Reventlow* havde saa stor en Deel, og som grundede *hans* Ære, medens de stiftede Danmarks Lykke“.?)

Bergsøe var vel ikke nogen særlig betydelig Skribent, men han var en nøgtern Skildrer for sin Tid. Som god Oplysningsmand regnede han Historieskrivningens Vidnedsbyrd for et „langt skjønnere og varigere Mindesmærke“ end alle Triumfbuer og Billedstøtter. „Her blændes vi ikke af nogen ydre Pragt og Storhed; her tale Handlingerne for sig selv, saa at vi ikke behøve at stole paa Andres usikkre Domme, her see vi ikke blot Resultaterne af den daadrige Virksomhed, men tillige Virksomheden selv, de Betingelser, under hvilke den er fremtraadt, de Bevæggrunde, der have ledet den, de Hindringer, som have standset og de Omstændigheder, som have fremmet den“.3)

Havde Bergsøe været fuldt paa Højde med denne ideale Forestilling om Historikerens Opgaver og Muligheder, vilde vi have faaet netop den Skildring, vi endnu savner. Men naturligvis kunde ingen Forsker faa Adgang til eller suverænt beherske det vældige Kildemateriale, der maatte afgive Grundlaget for en uangribelig Historiens Dom. Det fremgaar klart af Bergsøes Bemærkninger om uordnede og utilgængelige Arkivalier, da han senere maa forsvare sig mod en Beskyldning for uensartet Benyttelse af Aktstykker til Reformlovgivningens Historie. Imponerende er det alligevel, hvad B. har fundet frem. Udførligt gennemgaar han ikke blot det væsentligste af den lovgivende og administrerende Virksomhed, som Reventlow tog fremtrædende Del i, han omtaler ogsaa Forarbejder, der endnu ikke havde ført til Maalet (Bestræbelserne for en ny Matrikel, Vejanordning, det fortsatte Arbejde for Skovbrugets Udvikling m. v.). Bergsøe var som saa mange Levnedsskildrere tilbøjelig til at give sin Helt Hovedæren for, hvad der blev gennemført under dennes Ledelse eller Medvirken, men hans Fremstilling er samtidig et saa fyldigt Stykke Tidshistorie, at Reventlows Personlighed undertiden næsten forsvinder i al denne Sagkundskab. Stærkere end Bergsøes egne anerkendende Ord virker Udtalelser fra Reventlows Samtid, som den belæste Forfatter nu og da citerer. Knud Lyne Rahbek huskede saa-

ledes fra den store Landbokkommissions første Tid, hvorledes „den ordveiende, paa Berømmelser strengelig sparsommelige Wadum kaldte Reventlow med en ham ualmindelig Begejstring, som dybt har indpræget sig i mit Minde, en *stor Mand*“.⁴⁾

Det er den alsidigt virksomme, omsorgsfulde og besindige Embedsmand og Godsejer, der træder tydeligst frem i Bergsøes brede Skildring. I Tilslutning til et Citat fra en Artikel af C. N. David i „Fædrelandet“ taler han med Henblik paa Reventlow om det betydningsfulde i at indse, „hvorledes den gradvise Forbedring kuns efter modent Overlæg med Sindighed og Rolighed, efter forsigtig Bortrydden af de dem modstræbende, i det Forbigangne rod-fæstede Forhold, kan indføres“.⁵⁾ Det synes Bergsøe magtpaaliggende at faa fastslaaet, at Reventlow i lige Grad forsvarede Godsejeres og Bønders lovlige og naturlige Rettigheder. Han fremhæver, at Reventlow under Colbjørnsens Fejde mod de jyske Proprietærer 1790—91, ved sin „næsten mageløse Popularitet“ blev skaanet for de hadefulde Angreb, der blev rettet mod hans Medarbejder for den gode Sag. Der er næppe Tvivl om, at Bergsøe, mens han skrev, var paavirket af den socialpolitiske Situation i Landet. De raadgivende Stænderforsamlinger havde kort forinden begyndt deres Virksomhed. Nye Landboreformer stod paa Dagsordenen, og under ændrede Former vilde Godsejeres og Bønders Talsmænd møde de gamle Stridsspørgsmaal, især i Fæste- og Hove- risagen. Bergsøe maatte regne med, at man fra en vis Side vilde være paa Vagt overfor en Fremstilling, der forherligede Bondefrigørelsen paa Godsejerstandens Bekostning. Han var forsigtig — men ikke forsigtig nok.

I Maanedsskrift for Litteratur anmeldte P. A. Tutein, Marienborg, der var Godsejernes Fører i Roskilde Stænderforsamling, i 1837 1. Del af Bergsøes Værk. I Forordet til Værkets 2. Del replicerer B. Han godkender i det store og hele Tuteins statsøkonomiske Betragtninger som et Supplement til sin Fremstilling. Derimod protesterer han mod Tuteins Paastand om, at han i sit Værk „skyder en

større Skyld over paa den daværende Godsejerklasse, end den fortjener“. Bergsøe er meget omhyggelig i sine Forsikringer om, at han netop har søgt at undgaa at lade sig vildlede af den lidenskabelige Tone, der herskede i Reformtidens Stridsskrifter, ligesom han har bestræbt sig for at kontrollere alle anførte Træk. Men hvad det mørke Tidsbillede angik, kunde han støtte sig til ældre Embedsmænds Udsagn.⁶⁾

En Nutidslæser vil hos Bergsøe finde adskilligt, der er karakteristisk for Oplysningstidens „Veltalenhedsværker“ med deres Iver for at strø Blomster overalt, hvor Helten har sat sin Fod (B. taler f. Eks. om „Reventlows herlige dissenterende Votum“ i en Tiendesag). Og den afsluttende Karakteristik magter Bergsøe ikke helt, selv om han bl. a. fremhæver Reventlows utrættelige Flid, hans dybt religiøse Indstilling og hans Frihed for Forfængelighed og Standsfordomme („hans stadige Iver for at indskrænke Privilegiernes Virksomhed, skjønt han selv hørte til de Privilegeredes Klasse“). Men værdigt og træffende siger han tilsidst om Reventlow: „Han staar klart for det hele Folks Ihukommelse som Frihedens, Arbejdsflidens og Oplysningens Talsmand ved Tronens Side“.⁷⁾

Om Reventlows Virksomhed paa Pederstrup og Christianssæde, hvor han jo hele sit Liv hørte hjemme, har Bergsøe forholdsvis lidt, men det hører til Gengæld til det mest levende i hans Skildring. I en naturlig og trohjertig Tone fortæller han om den gamle Godsejer, der i sin sidste Tid var blevet for afkræftet til at tage sine daglige Spadsereture, men „ligesom til Afsked“ kørte ud til Bønderne hver Dag: „Han sad da ofte hele Timer hos dem og talte med dem om deres huuslige Forhold, de forbigangne Dage, om de Besværligheder disse havde medført, om deres Agerbrug, og om paa hvad Maade de kunde sørge for deres egen og deres Børns Fremtid, og naar han saa forlod dem, da var han saa vel til Møde og pleiede da at sige: „Der er dog Gud skee Lov skeet meget Godt i Bondestanden, og den ædle og oplyste Bonde er og bliver min Sjæls Glæde og Trøst“.⁸⁾ Naar Bergsøe

siger, at Reventlow var „indtil Begeistring glad ved at tænke paa den Deel, som han selv havde havt i den nye Tingenes Orden“, da ser man ogsaa hos den gamle Reventlow Glimt af den Ild, som flammer i de ungdommeligt frejdige Breve, han paa Tærskelen til sin Manddoms Bedrifter kunde skrive til sin Søster.

Bergsøes Reventlow-Skildring var ikke bestemmende for den følgende Tids Opfattelse af den store Reformtids Mænd. Fra de nationalliberale Historieskriveres Side kunde man ikke vente nogen rundhaandet Ros over Enevældens Støtter, selv om Reformvennerne fra det 18. Aarhundredes Slutning hørte til de mest anerkendte. *C. F. Allen* viser i sin „Haandbog i Fædrelandets Historie“ en levende Interesse for Almuens Kaar, men Bondefrigørelsens Hovedmænd: A. P. Bernstorff, Reventlow og Chr. Colbjørnsen karakteriseres kun med Ordet „ædle“. Heller ikke et saa populært Værk som *A. Fabricius*: „Illustreret Danmarkshistorie for Folket“ giver i sine første Udgaver (1854—55 og 1862) et virkeligt Indtryk af C. D. F. Reventlows Indsats og Personlighed, mens f. Eks. Ove Høegh-Guldbergs Billede tegnes overordentlig smukt. Ofte maa man forbavses over „Rollefordelingen“ i de ældre Fædrelandshistorier. I *Ludvig Chr. Müllers* „Danmarks Historie“, der først blev afsluttet af J. T. A. Tang i 1892, staar Tyge Rothe øverst blandt Bonde- og Borgerfrihedens Forkæmpere i Reformtiden, og Juristerne Henrik Stampe og Chr. Colbjørnsen synes mere fremtrædende end Reventlow. Ret kortfattet hedder det om Reventlow bl. a., at han fik „Sæde i den store Landbokommission, gennem hvilken han med Ære knytter sit Navn til de store Reformere, som den Bernstorffske Regjering saa heldig satte i Værk“. Mest værdsættes hans Virksomhed paa Krongodset i Nordsjælland, og fra Tidsskriftet „*Minerva*“ (Okt. 1788) citeres i en Fodnote hans Tale til Arvefæsterne paa Frederiksborg 15. August 1788, et af de mest folkelige Udtryk for Reventlows alsidige Arbejde i Bondefrigørelsens Tjeneste“.⁹⁾

En mere uforbeholden Anerkendelse af C. D. F. Re-

ventlow som de store Landboreformers Hovedmand møder man i den historiske Litteratur fra Stavnsbaandsløsningens Jubilæumsaar 1888. Den folkelige Historiker Gaardejer *N. Rasmussen Søkilde*, der hørte hjemme paa Brahetrolleborg-Eggen, var blandt de første til at fremhæve Brødrene Reventlows Gerning i den store Reformtid, men han viste en naturlig Forkærlighed for Ludvig Reventlow, hvis Virksomhed han havde mest Kendskab til fra Arkiverne og gennem den mundtlige Overlevering.

Det er *Edvard Holm*, det 18. Aarhundredes samvittighedsfulde Skildrer, der har givet os det Billede af den store Reformtids Mænd, som almindeligt godkendes den Dag i Dag. En kritisk Gennemgang af Aktstykker fra Samtiden, navnlig Landbokommissionens Papirer, lader ham ikke i Tvivl om, hvem der fra først af var den drivende Kraft i den Reformbevægelse, der førte til praktiske Resultater. „Tager man Landbokommissionens Forhandlinger som en Helhed . . ., da er det ubestrideligt, at Reventlow — for slet ikke at tale om hans store Fortjeneste, at have faaet Kommissionen nedsat — har arbejdet mere i den end nogen anden, at han i meget vigtige Spørgsmaal ved sine udførlige Betænkninger har givet Grundlaget for Forhandlingerne og havt stor Indflydelse paa disse, saaledes i Tiden efter 1790 baade med Hensyn til Ordningen af Hoveriet og Tienden“.¹⁰) Men retfærdigvis fremhæver Holm, at andre Kommissionsmedlemmer ved deres Forslag virksomt bidrog til Reventlows dygtigt affattede Plan til Stavnsbaandsløsningen, og at Colbjørnsen havde Hovedæren for den store Fæstelov af 1787, ligesom han i Landbokommissionens mest betydningsfulde Periode „paa en uovertræffelig Maade“ var dens Sekretær og Forhandlingsleder.

Da Holm skrev „Kampen om Landboreformerne“ (1888), følte han sig mest tiltrukket af Colbjørnsens ildfulde, højtbegavede Personlighed, der taler til os gennem hans Indlæg og Forestillinger i Landbokommissionen og senere hans Forsvar for Reformlovgivningen under Proprietærfejden. I 6. Bind af sin Danmark-Norges Historie

(1720—1814) er Holm mere fortrolig med Breve fra Chr. Reventlows Haand, og Billedet af den unge, begejstrede Politiker ses ogsaa i Lys af hans indtil Overmod livlige Breve til Søsteren Louise Stolberg i Sommeren 1786. Den næsten alt for ligevægtige Statsmand, som Bergsøe skildrede, bliver ikke blot en Overvejelsernes, men en Handlingens Mand med et ynglingeagtigt Gaa-paa-Mod. Hvad der udmærkede Reventlow baade som Privatmand og Statsmand, var hans store Virkelyst og den Varme, hvormed han gik i Brechen for en Sag. Holm finder, at Reventlow i den store Landbokommission viste „en Iver og en Flid, der ikke kunde være større“, og at han kastede sig ud i Kampen for Landboreformerne „med formelig Begejstring“. ¹¹⁾

Edv. Holm saa i Reventlow en Politiker af en sjælden smuk og ren Karakter. „Han hører ubestridelig til dem, hvis Minde bør holdes højt i Ære. Selv om han maaske ikke var nogen overlegent begavet Mand, saa havde han Evne til at se sundt og klart paa Forholdene, han var en livlig bevæget Natur, havde et varmt Hjerte for de fortrykte i Samfundet, var samvittighedsfuld, nidkær og dygtig som Embedsmand...“. At Reventlows Modstandere kunde anse ham for uduelig og overfladisk, stempler Holm som „Vidnesbyrd om Partilidenskab“, han priser den lykkelige Besindighed, Reventlow kunde vise, naar det gjaldt, og fremhæver, at „der var noget fint og ædelt i den Maade, paa hvilken han bekæmpede sine Modstandere under Forhandlingerne“. ¹²⁾

Som et træffende Eksempel paa Reventlows ridderlige Kampmaade anfører Holm hans Sammenstød med Baron Poul Abraham Lehn, der i heftige Ord vendte sig mod Forslag om en Stavnsbaandsløsning, der efter Lehns Mening vilde straffe „den Proprietær, som med Bekostning, Indsigt og Flid havde forskaffet sig Mængde af Folk“. ¹³⁾ I sit Svar gik Reventlow klart imod, hvad man kunde have anset for hans personlige Interesse, og brød Staven over Godsejervældet: den aristokratiske Republik (Reventlow tænkte vel paa Polen) havde ofte været den

haardeste og mest ulykkelige Statsforfatning. Og saa fulgte en personlig Erklæring, der indeholdt Reventlows socialpolitiske Trosbekendelse og gjorde hans Hjerte Ære: „Saa stor en Lykke, som jeg anser det for at være Jordegodsejer, saa stor en Ære jeg endog sætter deri, ved at befordre mine underhavendes Vel at lægge Grunden til mange Familiers bestandige Lyksalighed, saa forhadte ere mig alle de muelige Rettigheder, ved hvilke mine underhavende kunde underkastes min, mine Børns eller mine Fuldmægtigers vilkaarlige Behandling, og mere maae de endnu være forhadte af Landets Herre og af andre Statens Medlemmer, som enten selv kunne sukke under dem eller see deres Medborgere ved dem mishandlede og fornærede“.¹⁴⁾

Edv. Holm forsvarer ogsaa Reventlow mod en Anklage, der ramte hans nære Venner i den Bernstorff-Schimmelmannske Kreds med helt anderledes Vægt, nemlig Paastanden om, at den store Reformven ikke kunde ordentlig Dansk. Det modbevises af hans Betænkninger, af Breve og Notater, hvor han endda kan foretage Rettelser bort fra tyske Laaneord. Holm fremhæver de nationale Følelser, der ytrede sig i Reventlows Handlinger, men nu og da ogsaa direkte i Udtalelser som „Enhver af os, der føler dansk Blod i sine Aarer“ og „Ingen Nation har til alle Tider vist mere Troskab end de danske“.¹⁵⁾ Holm har Øje for det helt usædvanlige i Reventlows Henvendelse til de første Arvefæstere paa Frederiksborg. Det var noget ukendt i dansk Historie, at en af Statens højeste Embedsmænd holdt en Tale til Bønderne ved en saadan Lejlighed — „hvilket Brud paa gammeldags bureaukratisk Aand!“¹⁶⁾

Paa eet Punkt fandt Holm nogle Gran af Sandhed i Reformmodstandernes Opfattelse af Reventlow. Vel skød de langt over Maalet, naar de vilde regne ham for Rænkesmed og Partigænger, „men magtlysten var han unægtelig, og det er højst sandsynligt, at han har kunnet være dygtig hensynsløs“. Holms Formodning var sikkert rigtig. Ogsaa blandt Reventlows Venner var man tilbøjelig til at

tage for givet, at hans Vilje blev Lov. Reventlows „ejendommelige Iver“ i hans Henvendelse til Kronprinsen i September 1788, da det gjaldt om at sikre Stavnsbaandsløsningens praktiske Gennemførelse, virker som noget nær en Befaling til den unge Medkæmper for den gode Sag: „Jeg beder Deres kgl. Højhed at beskjerme Eders priseligste Værk, Bondestandens Frigjørelse, imod de Hindringer, som saa mange ellers vil vide at lægge det i Vejen . . . Haabet at tilintetgjøre Bondens Frihed ved for det første at faa Forordningens Bydende sat ud af Kraft er ikke opgivet, det tør jeg forsikre Deres kgl. Højhed med den fuldkomneste Vished.“ Reventlow naaede da ogsaa sit Maal.¹⁷⁾

I Jubilæumslitteraturen fra 1888 opfattes C. D. F. Reventlow og Chr. Colbjørnsen nærmest som Ligemænd, naar Vurderingen gælder Reformernes Gennembrudstid, Landbokommissionens to første Aar med de store Fæsteloze og Stavnsbaandsløsningen. Men paa længere Sigt maatte Reventlow regnes for den betydeligste Politiker, alsidigere i sine Interesser, sikrere i sit Kendskab til Landets Erhvervsforhold og mere udholdende i sine Reformanstrengelser. Reventlows Idealisme kunde ogsaa fængsle den nye Tids freds- og fremskridtsvenlige Historikere. *J. A. Fredericia* omtaler ham først som den store praktiske Administrator, der kunde optræde lidt kejtet ved Hoffet. „Men der var hos ham en ejendommelig Forening af en begejstret, noget naiv Tro paa Fremskridtets Magt, paa Menneskehedens Forædling og en rolig klar Dømmekraft med Hensyn til det opnaaelige i de Sager, der laa for til Afgørelse. Han drømte om Verdensfreden, hvor Nationerne arbejdede fredelig sammen til aandelige og materielle Formaals Fremme, og hvor Krigene var ophørte, idet Nødvendigheden dog en Gang havde lært Regenterne og Folkene at holde op med, hvad han kaldte „denne forfærdelige Dumhed og dette gruelige Selvmord“.“ Videre anføres i Professor Fridericias korte Rids, at Reventlows patriotiske Begejstring ikke forledte ham til at overvurdere Landets militære Styrke: „Danmark

har ikke Magt til at bygge en eneste Fæstning og skal heller ikke have Magt dertil“, et Reventlow-Citat, der vel maatte overraske Hørups Samtid. Reventlow skildres endvidere som „en virkelig Menneskeven“, der ogsaa ivrede for Negrenes Frigørelse.¹⁸⁾

I 1895 paabegyndte *Louis Bobé* Udgivelsen af „Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds“, der indtil 1932 udkom i 10 Bind, en enestaaende Kilde til Oplysning om Kulturlivet i de Reventlow-, Bernstorff- og Schimmelmanske Hjem, rig paa Oplysninger ogsaa om politiske Forhold. Allerede 1. Bind bragte C. D. F. Reventlows Breve og Dagbogsoptegnelser i Udvalg, der sammen med hans Hustrus Breve, udgivet af *Chr. B. Reventlow* under Titlen „En dansk Statsmands Hjem omkring Aar 1800“, giver et meget levende og sympatisk Billede af Reventlow som Statsmand og Privatmand. Her ser man hele den menneskelige Baggrund for Reventlows offentlige Virksomhed, som Bergsøe ikke havde Betingelser for at kende, og som heller ikke Edv. Holm var fuldt fortrolig med. L. Bobé holder sig mest til den kultur- og personalhistoriske Skildring, men har mere glimtvis givet et Indtryk af Reventlows Vækst, til han stod som den modne Reformpolitiker, hvis store Arbejdsindsats udsprang af et fysisk og aandeligt Kraftoverskud: „Aar for Aar blev han dog mere staalsat i Kampen og voksede sig stærkere og stærkere i Troen paa sin Gerning, alle Angreb, al Modstand prellede af mod hans mægtige Skikkelse . . . Mismod over Skuffelser kunde kun forbigaaende kue Reventlows livsbekræftende Sjæl, hans dybe Guds frygt og sjældne fysiske Kraft.“¹⁹⁾

I danmarkshistoriske Fremstillinger fra Begyndelsen af Aarhundredet er Ludvig og Christian D. F. Reventlow begge fremtrædende. Men kun den sidste er Statsmand, og i nyere Skildringer rider han ofte alene. Det er Tilfældet i *Erik Arups* korte „Rids af Danmarks Historie“ (1921), hvor det om „de store Reformers Regering“ efter 1784 bl. a. hedder: „Sjælen i denne Regering var Guds-ejeren Christian Ditlev Reventlow til Christianssæde,

den ædleste Statsmand, Danmark har fostret ...; i hans Sind var fast Alvor, dyb Kærlighed til Friheden, lys Tilid til Menneskene og endog hensynsløs Handlekraft forenet, saa at han med Rette af sine nærmeste fik Navnet „den gode Kæmpe“.²⁰⁾

De sidste 10—12 Aar har bragt en Række nye landbohistoriske Studier, ikke mindst vedrørende den store Reformtid. Den Reventlow-Colbjørnsenske Landbopolitik er taget op til Undersøgelse under delvis nye Synspunkter. *Axel Linvald* havde i „Kronprins Frederik og hans Regering 1797—1807“ (1923) skildret Reventlow som den praktiske Landbruger, der „kendte Grænserne for Lovparagraffers Indflydelse“ og nærede liberalistiske Forhaabninger om, at Udviklingen efter Stavnsbaandsløsningen vilde gøre det mindre paakrævet at værne Bønderne mod Overgreb, f. Eks. gennem en Hoverilovgivning. Men i 1930'erne satte en anden af Enevældens Historikere Reventlows Liberalisme under Debat.

Under Forarbejderne til Værket „Dansk Jordpolitik 1757—1919“ var Dr. *Hans Jensen* tydeligt inspireret af det Syn paa den ældre Reformlovgivning, som Retshistorikeren Fr. Vinding Kruse i 1929 havde givet Udtryk for, naar han bl. a. skrev: „Det tjener vore Statsmænd i det 18. Aarhundrede, navnlig Reventlow og Colbjørnsen, i høj Grad til Ære, at de havde den fornødne praktiske Sans og nøje Kendskab til det virkelige, at de ganske instinktivt kun fulgte Frihedsideerne i Nedbrydningen af den gamle Ordning, men ikke fulgte Generaliseringerne. De gennemførte, uden egentlig at være sig det klart bevidst, samtidig med den nye Erhvervsfrihed og den nye private, særskilte Ejendomsret, et *nyt Tvangssystem*, hvorved de beholdt Udviklingen under Friheden og Privatkapitalismen fast i deres Haand og tvang den ind i Baner, som den siden har fulgt, til overordentlig Gavn for dansk Landbrug...“²¹⁾ Allerede Edv. Holm talte om Reformvennernes „Beskyttelsessystem“, og Hans Jensen finder i det 18. Aarhundredes sidste Trediedel en Brydning mellem to reformpolitiske Retninger: den ene engelsk

paavirket og udpræget liberalistisk, den anden i højere Grad bestemt af de hjemlige Forudsætninger og derfor indstillet paa Bondebeskyttelse gennem Lovgivning og Administration. At den sidste Retning sejrede, syntes mere forstaaeligt for den, der netop oplevede 1930'ernes Krise, som fremkaldte de talrige Landbrugsordninger og bragte Liberalismen i Støbeskeen.

Hans Jensens Opfattelse af Hovedlinien i de store Landboreformer er angivet i selve Titlen paa „Dansk Jordpolitik“ 1. Del: „Udviklingen af Statsregulering og Bondebeskyttelse indtil 1810“. Han ser i Colbjørnsen den mest fremtrædende Repræsentant for denne Politik, mens „Chr. D. Reventlow dog ikke stod paa et saa absolut Standpunkt med Hensyn til det nødvendige i en Bondebeskyttelse“. For Reventlow var Statsreguleringen kun et Overgangsstadium, men overfor Broderen Ludvigs stærke Indsigelse forsvarede han den betydningsfulde Indskærpelse af Bondens Ret til Livsfæste (Frd. af 19. Marts 1790).²²⁾ Helst vil Hans Jensen opfatte Reventlow som „den udprægede Frihedsmand“, der kun modstræbende valgte Statsindgrebene: „Han var dybt overbevist om, at der paa Frihedens Grund vilde opstaa en helt ny og lykkelig Bondestand; med mindre Begejstring, men ledet af en praktisk, opportunistisk Sans, der kendetegner ham som den ægte Statsmand, gik han med til de restriktive Bestemmelser, der skulde tjene til at værne og opretholde Bondestanden under de nye Forhold...“²³⁾ Andetsteds siger han: „Det skyldtes Reventlows store Fordomsfrihed og hans Kærlighed til Danmarks Bondestand, at han i saa vid Udstrækning som mulig kunde gaa med til en ny positiv, bondebeskyttende Landbolovgivning... Landmanden Reventlows særlige Sans for Frihedens Betydning mødtes paa den heldigste og mest frugtbare Maade med Juristen Colbjørnsens energiske Vilje til at gøre den tvingende Lov gældende i alle Forhold, hvor det af samfundsmæssige Grunde kunde synes nødvendigt“.²⁴⁾ — Det stod næppe Hans Jensen helt klart, at han ved denne Rollefordeling fraskrev Reventlow en langt større Del af Æren

for Reformlovgivningen, end rimeligt var. Allerede i 1787 viste Reventlow ved sin Holdning i Militi- og Husmandsspørgsmaal, at han veg ikke tilbage for Statsindgreb, der var begrundet i Almenvellet.²⁵⁾

I 150-Aaret for Stavnsbaandets Løsning udsendte Landhusholdningsselskabet *Hans Jensens* „Chr. D. Reventlows Liv og Gerning“. Den nye Reventlow-Biografi indeholdt ikke meget nyt Stof, men var langt fyldigere end *Arthur Petersens* lille populære Bog „Greve Chr. D. F. Reventlow til Christianssæde“ (1929). Hans Jensen havde udnyttet det Kildemateriale, der 100 Aar efter Fremkomsten af Bergsøes Værk forelaa trykt, og hertil kom hans særlige Kendskab til vigtige landbohistoriske Aktstykker. Han skildrer udførligt Reventlows alsidige Virksomhed og vurderer hans landbopolitiske Grundindstilling som ovenfor citeret. Interessant er Fremstillingen af Reventlows Arbejde for Folkeoplysning, hvor han vel var det 18. Aarhundredes Mand, „men han vilde ikke mindre end de senere Grundtvigianere en virkelig oplivende Skoleundervisning, baaret frem i Frihed af Lærere, der selv var tilstrækkelig grebet af den Kundskab, de skulde bringe videre“.²⁶⁾ Af Reventlows Religiositet har Hans Jensen en mere sammentrængt Karakteristik i Biografisk Leksikon: „Hans religiøse Tænkemaade kan bestemmes som liggende paa Overgangen fra Pietismen til Rationalismen og var stærkest udpræget paa de Punkter, hvor de to Retninger var beslægtede, særlig i Fremhævelse af den Kristnes moralske og samfundsmæssige Pligter. Modsat den egentlige pietistiske Retning havde Reventlows Form for Guds frygt et Indhold af umiddelbar Livsglæde og frejdig Fortrøstning.“ Det var en Indstilling, der tillod ham at samle sig helstøbt og praktisk om de nærværende Op-gaver.²⁷⁾

Blandt Kilderne til Forstaaelse af Reventlows Personlighed er ogsaa et Par udmærkede Malerier. Et af dem er malet af Jens Juels dygtige Elev Hans Hansen, der undertiden i sin Menneskeopfattelse var fuldt paa Højde med Mesteren. Om det Portræt, der viser os Reventlow i hans

fulde Kraft, skriver Historikeren *Vilh. la Cour*: „Hele den afklarede Myndighed, der var forbundet med saa megen Mildhed, hele den selvsikre Ro, hvormed Reventlow lagde og gennemførte sine Planer, lyser ud af dette kraftige Ansigt med det faste Blik og den tæt sluttede, men ikke

Statsminister Greve C. D. F. Reventlow.
(Efter Maleri af Hans Hansen).

strenge Mund. Det er en Mand, hvis fromme Guds frygt og stærke Arbejdstrang finder Udløsning i et lykkeligt Hjemliv og en virksom Gerling til sine Medborgeres Bedste²⁸⁾

Historikernes Opfattelse af Reventlows Personlighed vil næppe ændres væsentligt i den kommende Tid, saa lidt som i de 120 Aar siden hans Død. Men Vurderingen af hans mægtige Embedsvirksomhed er endnu ikke saa

fast underbygget, at man er sikret mod Overraskelser. Reventlows politiske Motiver er langt fra overalt tilstrækkeligt belyst. Han var utvivlsomt en god Taktiker og forstod at gøre virkningsfuld Propaganda for Reformernes Sag, f. Eks. var hans Holdning overfor den ansete Baron Lehn bestemt af, at han vilde vinde ham for sig. Men Reventlow led ogsaa adskillige Nederlag og blev vistnok efterhaanden nødt til at tage større Hensyn til det i Praxis saa indflydelsesrige Godsejerflertal.

Til Reventlows bedste Egenskaber hørte hans redelige Samarbejdsvilje. Med al sin Handlekraft var han en Politiker, der omhyggeligt forberedte alle vigtige Fremstød, rede til at søge Raad hos mange andre end sine Arbejdssæller i Regering og Landbokommission. Det gør Indtryk at se en Landinspektør sidde i en vestjysk Landsby og under Pavser i Udskiftningsarbejdet være travlt optaget af at læse og kommentere Reventlows Betænkning over Hoveriet, for til sidst selv at udarbejde et jysk Hoveriforslag til Vejledning for Reventlow, der jo havde mindst Indsigt i Halvøens Forhold. Flere andre Mænd modtog samme Opfordring, og Reventlow noterede sig deres Synspunkter.²⁹⁾ Efter den første Skuffelse over at være forbigaaet, da der sidst paa Aaret 1788 blev udnævnt nye Statsministre, gør han sig klart, at de nyudnævnte er gode, retskafne Mænd: „... til Trods for alle dem, som havde haabet det modsatte, ville de bestræbe sig for i Fællesskab med os at fuldføre det gode, der er begyndt“. I Tillid hertil genvandt Reventlow hurtigt sit sunde Lyssyn.³⁰⁾

Det var den alsidige Samfundsinteresse og den utrættelige Vilje til Samarbejde, der gjorde Reventlow til Reformbevægelsens ledende Kraft fremfor nogen. Derfor hører han til de Politikere, som det ikke falder svært at tænke sig overført fra Enevældens til Folkestyrets Tidsalder.

Henvisninger.

1) Se Forord til A. F. Bergsøe: Christian Ditlev Frederik Revent-

lows Virksomhed (1837), 1. Del, S. V f. — 2) Anførte Sted, S. X. — 3) Anf. Værk, 1. Del, S. 1. — 4) K. L. Rahbek: Erindringer IV, S. 19. — 5) Bergsøes Værk, 1. Del, S. 53 f. Jfr. „Fædrelandet“ Nr. 1. — 6) Bergsøes anf. Værk, 2. Del, S. IX i. og Maanedsskrift for Litteratur, XVII, S. 475—549. — 7) Bergsøes anf. Værk, 2. Del, S. 302. — 8) Smstds., S. 297. — 9) Ludvig Chr. Müllers Danmarkshistorie, udg. af J. T. A. Tang, 6. Del (1884), S. 535 og 537 f. — 10) Edv. Holm: Kampen om Landboreformerne i Danmark i Slutningen af det 18. Aarhundrede, S. 132. — 11) Kampen om Landboreformerne, S. 95. — 12) Anf. Værk, S. 95. — 13) Den for Landboevæsenet nedsatte Commissions Forhandlinger, S. 259, jfr. Kampen om Landboreformerne, S. 141 f. — 14) Landbokommissionens Forhandlinger, S. 269 f. — Holm, anf. Værk, S. 142. — 15) Kampen om Landboreformerne, S. 96 f. — 16) Anf. St., S. 99 — Danmark-Norges Historie VI, 1. Del, S. 57. — 17) Kampen om Landboreformerne, S. 199 f. — 18) J. A. Fridericia: Den danske Bondestands Frigjørelse, S. 74 f. — 19) Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog 1927, S. 128 og 129. — 20) Erik Arups anf. Skrift, S. 46 f. — 21) Fr. Vinding Kruse: Ejendomsretten I, S. 247 f. — Hans Jensens anf. Værk, I, S. 7. — 22) Dansk Jordpolitik I (1936), S. 168—71. — 23) Dansk biografisk Leksikon XIX, S. 433 (Hans Jensen). — 24) Hans Jensen: Chr. D. Reventlows Liv og Gerning (1938), S. 224. — 25) Se min Bog „Husmand og Inderste“ (1940), S. 314 f. — 26) Chr. D. Reventlows Liv og Gerning, S. 201. — 27) Dansk biograf. Leksikon XIX, S. 431. — 28) Vilh. la Cour: Danmarks Historie II, S. 233 (Billedtekst). — 29) Festskrift til Knud Fabricius, S. 224 f. og 228 f. — 30) Chr. B. Reventlow: En dansk Statsmands Hjem I (1902), S. 145. — Reventlowske Papirer I, S. 97.